

บทที่ 3

ศาสนาในอินเดียโบราณ

สมณะ-พราหมณ์

ชื่อบุคคลในศาสนาอินเดียสมัยโบราณ ที่ถูกกล่าวถึงมากที่สุด คือ “สมณะ” และ “พราหมณ์” ทั้งสองคำนี้มีความหมายคลุมถึงบุคคลในหลายศาสนา เป็นต้นว่า ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาเชน ศาสนาพุทธ ตลอดถึงเหล่าอาชีวก และบุคคลประเภทอื่น ๆ อีกมาก ที่ดำเนินชีวิตอยู่ในศาสนาต่างประเภทกัน รวมถึงดาบสและนักพรตทั้งหลาย ชื่อบุคคลประเภทต่าง ๆ ทางศาสนาที่จะกล่าวถึงในบทนี้ มีใช้ปรากฏเฉพาะในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ปรากฏในคัมภีร์ของศาสนาอื่น ๆ ด้วย เป็นต้นว่าคัมภีร์ของศาสนาเชน ในวรรณกรรมของปถุญชลีผู้เขียนปรัชญาโยคะ ในจดหมายเหตุของนักประวัติศาสตร์ชาวกรีก ในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราชหลังพุทธกาล 200 ปีเศษ

อรรถกถาคือคัมภีร์อธิบายพระไตรปิฎกชื่อ สุมังคลวิลาสินี ได้อธิบายไว้ว่า “สมณะ” หมายถึงบุคคลที่ไม่ได้เป็นพราหมณ์โดยกำเนิด แต่หมายถึงบุคคลที่สละโลกออกบวช” ส่วนคำว่า “พราหมณ์” หมายถึงบุคคลที่ถือกำเนิดในสกุลพราหมณ์ มีความสนใจทางศาสนา และปรัชญายิ่งกว่าความรู้อื่นใด เป็นบุคคลที่ได้รับการยกย่องในสังคม” คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้อธิบายให้เห็นต่อไปว่า สมณะเป็นผู้ดำรงชีวิตด้วยภิกขาจาร และถือการปฏิบัติบำเพ็ญตบะ มุ่งทำลายกิเลสเป็นสำคัญ มีหลักฐานปรากฏหลายแห่งว่า บุคคลนอกพระพุทธศาสนาก็นิยมเรียกพระพุทธเจ้าว่า “พระสมณโคดม” ซึ่งหมายความว่า เป็นที่ยอมรับกันว่าพระพุทธเจ้าทรงอยู่ในกลุ่มบุคคลประเภทเป็น “สมณะ” นักบวชในศาสนาเชนก็นิยมเรียกว่า “สมณะ” พระพุทธศาสนาได้อธิบายความหมายของคำว่า “สมณะ” ว่ามีรากศัพท์มาจาก “สม” แปลว่า “สงบ” หรือ “สำรวม” หมายถึง สงบจากอกุศล ทุจริตทั้งปวง มีกาย วาจา ใจสงบ ส่วนคำว่า “อาชีวก” อธิบายไว้ในคัมภีร์อรรถกถาปัญจสุทนี ว่า หมายถึงนักบวช หรือ สมณะประเภทเปลือยกาย น่าจะอยู่ในสายเดียวกับกลุ่มบุคคลที่เรียกว่า “นิครนถ์” ซึ่งหมายถึงนักบวชเปลือยกาย ตามนิภาษของเจ้าลัทธิตชื่อ นิครนถ นาฏบุตร

อรรถกถาชื่อ ปัญจสุทนี ได้วิเคราะห์ความหมายของคำว่า “สมณะ” และ “พราหมณ์” ไว้ว่า “พึงทราบว่าเป็นสมณะเพราะสงบจากบาป เป็นพราหมณ์เพราะลอย

บาปเสียได้” อีกประการหนึ่ง “เรียกว่า สมณะ เพราะมีความประพฤติสม่ำเสมอ หรือ เพราะมีความประพฤติสงบมีกายวาจาใจสงบ” ดังนั้น ความหมายของคำว่า “สมณะ” ในระดับสูง คือหมายถึงผู้ลอบบาปได้ชนะความทุกข์เพราะเกิดแก่เจ็บตายได้

มหาอัสสุปุรสุตร มัชฌิมนิกาย มูลปนิณาสก์ กล่าวถึงหน้าที่ของพุทธสาวกว่า เป็นสมณะ หรือเป็นพราหมณ์ด้วยคุณธรรม หมายถึงเป็นสมณะหรือเป็นพราหมณ์ด้วยความบริสุทธิ์ ด้วยความสงบอย่างสมบูรณ์ เป็นบุคคลที่สังคมยอมรับนับถือ ได้รับอุปถัมภ์และการรักษา จากบ้านเมืองเสมอมา การบรรลुरुธรรมเป็นคุณสมบัติที่สำคัญอย่างยิ่งของสมณพราหมณ์ รวมความว่า ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา คำว่า “สมณะ” และ “พราหมณ์” ไม่มีความหมายแตกต่างกันในระดับสูง โดยพราหมณ์นั้น มีทั้งพราหมณ์ที่เป็นสมณะและเป็นคฤหัสถ์ ส่วนสมณะหมายถึงผู้ละชีวิตทางโลกเป็นนักบวชโดยส่วนเดียว

ทางด้านสังคม สมณะก็เป็นสังคมหนึ่ง ติดตามด้วยสังคมพราหมณ์ สังคมกษัตริย์และสังคมคฤหบดี คัมภีร์มัชฌิมนิกายได้กล่าวถึงบริษัท 4 คือ ชัตตยบริษัท พราหมณบริษัท คฤหบดีบริษัท และสมณบริษัท ทำให้เห็นว่า สมณะ กับ พราหมณ์ที่กล่าวถึงในที่นี้ อยู่คนละสังคมคนละบริษัท ไม่ใช่อย่างเดียวกัน พราหมณ์อาจทำหน้าที่รักษาหลักเกณฑ์ระเบียบประเพณีของสังคมพราหมณ์และทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา แก่ผู้ที่เกิดในวรรณะพราหมณ์โดยตรง ส่วนในพระพุทธศาสนาไม่มีระบอบวรรณะ พระพุทธเจ้าทรงรับบุคคลที่เกิดจากสกุลต่าง ๆ เข้ามาสังกัด ในภิกษุบริษัทบ้าง ภิกษุณีบริษัทบ้างของพระองค์ ดังนั้น สมณะกับพราหมณ์ในพระพุทธศาสนาจึงไม่ต่างกันโดยความหมาย ทั้งพระพุทธเจ้าและพุทธสาวกอยู่ในฐานะเป็นสมณะ เพราะมีความสงบกาย วาจา ใจ สงบจากบาปและอกุศลธรรมทั้งหลาย หรือจะเรียกว่าพราหมณ์ก็ได้ เพราะลอบบาปได้ด้วยการปฏิบัติ ทั้งนี้ควรเข้าใจไว้ด้วยว่า พระพุทธศาสนาอธิบายความหมายของคำดั้งเดิม ด้วยการปรับปรุงความหมายใหม่แล้ว จึงควรใช้คำเหล่านี้ด้วยความหมายที่ถูกต้องทางพระพุทธศาสนา

พราหมณปุโรหิต

ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 ว่า การทำพิธีบูชาัญญส่วนใหญ่เป็นเรื่องของพราหมณ์และกษัตริย์ โดยเชื่อว่าจะเป็นเหตุให้บรรลुरुความสุขและความดีขั้นสูงสุดที่นิรันดร การบูชาัญญจึงทำได้ยาก เพราะผู้ประกอบพิธีต้องมีความรู้ทางศาสนาเป็นอย่างดี ในพิธีบูชาัญญต้องใช้เจ้าหน้าที่จำนวนมาก หน้าที่ที่สำคัญเป็นเรื่องของพราหมณ์ผู้รู้ชูรเวท การสวดเป็นหน้าที่ของพราหมณ์ที่รู้สามเวท ผู้ประกอบพิธีต้องบริสุทธิ์โดยกำเนิดทั้งฝ่ายบิดาและมารดาสืบต่อกันมาถึง

7 ชั่วคน กฎทนต์สูตร ที่กล่าวอ้างแล้วในบทที่ 1 นั้นแสดงให้เห็นว่า กฎทนต์พราหมณ์เป็นนครษฐี ในที่บางแห่งนิยมเรียกว่า พราหมณมหาศาล แม้กฎทนต์พราหมณ์ได้เตรียมการบูชาขัยญไว้แล้ว ก็ยังตัดสินใจไปเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อปรึกษาวิธีการให้การบูชาขัยญของตนมีผลมาก ข้อย่อมเป็นการยืนยันว่า พราหมณ์มีชื่อเสียงในครั้งนั้นไม่น้อยที่ยอมรับว่า พระสมณโคดมผู้ ศาสดาทางพระพุทธศาสนา เป็นผู้แตกฉานในคัมภีร์พระเวทและยัญพิธีเป็นอย่างดี แม้ชาวบ้าน จะพากันคัดค้านด้วยถ้อยคำต่าง ๆ กฎทนต์พราหมณ์ก็ยังยืนยันว่า พระสมณโคดมประเสริฐ บริสุทธ์กว่าตนหลายประการ เรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงพราหมณ์ปุโรหิตในราชสำนักของพระ เจ้ามหาวิชิตราช ก็แสดงให้เห็นชัดแจ้งว่า พราหมณ์ปุโรหิตทำหน้าที่ถวายความรู้ ประกอบพิธี กรรม ตลอดถึงเสนอแนะหลักการบางประการแก่พระราชา โดยนัยนี้ พราหมณ์ปุโรหิตจึง มีความสำคัญต่อราชสำนักและนโยบายการปกครองแผ่นดินอยู่ไม่น้อย

ส่วนนักบวชที่มีความชำนาญในการประกอบพิธีกรรมของพราหมณ์นั้น ต้องมีความ สามารถในการสวดใช้เสียงให้ถูกต้องอีกด้วย ดำรงชีวิตด้วยปัจจัยไทยทานจากส่วนพิธีบูชา ขัยญ สำหรับปุโรหิตโดยกำเนิดเกิดในสกุลของนักประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ได้รับการ ยกย่องนับถือจากประชาชนเป็นอย่างดี ในปัจจุบันน่าจะได้แก่สกุลของครูและลูกของครูประจำ หมู่ บ้าน ทำหน้าที่รักษานำประชาชนในพิธีกรรมทางศาสนา นอกจากมีความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรม ทางศาสนาโดยตรงแล้ว ยังมีความรู้ทางนิตคือขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นอย่างดีด้วย ปุโรหิตจึงอยู่ในฐานะเป็นครูอาจารย์ประจำราชสำนักในกาลต่อมา อย่างที่เรียกว่า ปุโรหิตา-จารย์ พราหมณ์ที่อยู่ในตำแหน่งนี้เรียกว่าพราหมณ์ปุโรหิต ดังที่กล่าวถึงในเรื่อง กฎทนต์พราหมณ์ ส่วนนักบวชที่สละโลกสละการครองเรือนเรียกว่า พราหมณ์สมณะ พราหมณ์-ปุโรหิตทำหน้าที่ร่วมกันกับพราหมณ์ที่เป็นสมณะ ในพิธีบูชาขัยญและราชพิธีอื่น ๆ เป็นตำแหน่ง ประจำราชสำนักในกาลต่อมา

พราหมณาจารย์

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกทางพระพุทธศาสนา มีหลายสูตร เช่น เติวิชชสูตร กฎทนต์-สูตร สุกสูตร และสูตรอื่นอีกมากในทิมนิกายเป็นต้น ได้กล่าวพราหมณ์ที่มีชื่อเสียงหลายคน เช่น จังกีพราหมณ์ โปกขรชาติพราหมณ์ ชานุสโสณีพราหมณ์ โตเทยพราหมณ์ กฎทนต์-พราหมณ์ และอื่น ๆ อีกมาก ว่าเป็นครูประจำหมู่บ้านที่ตนได้รับพระราชทานจากพระราชา เป็นผู้ร่ำรวยมีชื่อเสียงเรียกว่า พราหมณมหาศาล บางครั้งทำการบูชาขัยญด้วยสัตว์จำนวนมาก ๆ พราหมณ์เหล่านี้มีคุณสมบัติอย่างปุโรหิต คือรอบรู้ขนบธรรมเนียมประเพณีอย่าง

ดี มีความบริสุทธิ์ทางวรรณะ 7 ชั้นคน มีร่างกายได้ลักษณะงดงาม มีความสามารถในการประกอบพิธีอย่างถูกต้อง ทำหน้าที่สอนมนต์แก่ศิษย์จำนวน 300 คนบ้าง 500 คนบ้าง ที่มาจากเมืองต่าง ๆ ในทิศานุทิศ ได้รับความเคารพนับถือจากประชาชนประจำหมู่บ้านนั้น แม้หลักฐานจะปรากฏจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาฝ่ายเดียว ก็เป็นการแน่ชัดว่า พราหมณ์เหล่านั้นเป็นนักปราชญ์มีชื่อเสียง อยู่ในตำแหน่ง พราหมณาจารย์ คือ เป็นพราหมณ์ระดับอาจารย์ของพราหมณ์ทั้งหลาย เป็นหัวหน้าหรือเป็นเจ้าสำนักทีเดียว

ถ้าพิจารณาจากตรรกะทางพระพุทธศาสนา พราหมณ์เหล่านั้นไม่ใช่บุคคลในศาสนาอย่างแท้จริงนัก เป็นเพียงครูของพวกเขาพราหมณ์หรือของปวงชนประจำหมู่บ้านเท่านั้น พระพุทธเจ้าตรัสปรารภพราหมณ์เหล่านั้นว่า เป็นเพียงนักรายมนต์บอมนต์ เป็นผู้ปฏิบัติและสอนทางไปสู่พรหมโลก โดยถือ พรหมสหัพยตา คือ ความเป็นสหทัยกับพรหม หรือการเข้าถึงความเสมอภาคกับพรหมเป็นเป้าหมาย เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสถามว่าเห็นพรหมกันหรือไม่ พราหมณ์เหล่านั้นสรวลว่าไม่เคยเห็น อาจารย์ก็ไม่เคยเห็น อาจารย์ของอาจารย์ก็ไม่เคยเห็น ฤๅผู้เขียนคัมภีร์พระเวท เช่น ฤๅษีอิตถกะ ฤๅษีวามกะ เป็นต้น ก็ล้วนแต่ไม่เคยเห็นพรหมทั้งสิ้น พระพุทธตรัสเปรียบเทียบว่าเหมือนคนตาบอดจูงคนตาบอด บอกว่าจะนำไปดูพรหมแต่ผู้นำทางก็ไม่เคยเห็นพรหม ผู้เดินตามก็ไม่ได้เห็นพรหม พระพุทธเจ้าทรงปฏิญาณพระองค์ว่า ทรงเห็นพรหม ทรงรู้จักพรหมทรงรู้จักทางให้ถึงพรหม ด้วยความหมายทางพระพุทธศาสนา คือทางรู้จักภาวะที่ประเสริฐและปฏิบัติให้ถึงภาวะที่ประเสริฐนั้น เรื่องเหล่านี้จักมีชัดแจ้งในบทที่ว่าด้วยการโต้ตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า ซึ่งจะได้นำเรื่องที่นำเสนอใจของพราหมณ์เหล่านั้นมากล่าวอีกวาระหนึ่ง

ชีวิตแบบฤๅษี

การดำเนินชีวิตแบบฤๅษีเป็นแบบชีวิตที่มีมานานอย่างหนึ่ง เป็นเรื่องที่ปรากฏมาแต่โบราณกาล ทั้งในอียิปต์ ปาเลสไตน์ ซีเรีย และประเทศทางตะวันออกหลายประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือประเทศอินเดีย กล่าวกันว่า การดำเนินชีวิตแบบฤๅษี น่าจะเป็นรูปแบบของการใช้ชีวิตทางศาสนาที่เก่าแก่ที่สุด คัมภีร์อาร์ถนยะกะของพราหมณ์กล่าวว่า พราหมณ์อยู่ป่าเรียกว่า วนปรัสถะ มีหน้าที่ศึกษาคัมภีร์ ประกอบพิธีบูชาัญญ สวดมนต์และทำสมาธิ แต่ไม่ได้กล่าวถึงการบำเพ็ญตบะใด ๆ ไว้

คำว่า “มุนี” คำว่า “ตาบส” ในขั้นแรกหมายถึง ผู้อยู่ป่าและบำเพ็ญตบะด้วยวิธีการต่าง ๆ คัมภีร์อุปนิษัทกล่าวว่า การบำเพ็ญตบะและการสละกามวัตถุ เป็นวิธีการปฏิบัติให้เข้า

ถึงฐานะที่สูงสุด และกล่าวว่านักปฏิบัติมี 2 อย่าง คือ

นักปฏิบัติประจำหมู่บ้าน ทำการบูชาัญญา บำเพ็ญตบะ ชักชวนชาวบ้านทำงานที่เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น ขุดบ่อน้ำ สร้างหนทางเป็นต้น แม้จะปฏิบัติในชั้นสูง ๆ ก็กลับมาใช้ชีวิตทางโลกได้อีก

นักปฏิบัติที่ออกอยู่ป่า มีศรัทธามั่นคง ถือสัจจะ บำเพ็ญตบะ เพื่อไปสู่เทวโลกตามทางที่เรียกว่า เทวยาน ไม่กลับมายังโลกนี้อีก ประเภทหลังนี้เรียกว่า “สันยาสิน” ส่วนใหญ่ใช้ชีวิตในการออกจาริกจากหมู่บ้านสู่หมู่บ้าน จากแคว้นสู่แคว้น ดำรงชีวิตด้วยภิกขาจาร มาปรากฏชัดเจนในเรื่องอาศรมของฮินดูว่า ประเภทหลังนี้เป็นนักบวชสละโลกโดยสิ้นเชิง

คำว่า “มุนี” ในทางพระพุทธศาสนาหมายถึง “ผู้ได้อบรมตนทางกายวาจาใจแล้ว” ปรากฏในคัมภีร์นิเทศ 6 ประเภท คือ

1. อาคารมุนี มุนีครองเรือน เป็นผู้รู้และปฏิบัติตามคำสอน แต่ใช้ชีวิตทางโลก
2. อนาคารมุนี มุนีผู้ไม่ครองเรือน เป็นผู้สละโลก ตรงกันข้ามกับบออย่างที่ 1
3. เสขมุนี มุนียังต้องศึกษา หมายถึงผู้ได้บรรลุมรรคผลในขั้นต้น ๆ
4. อเสขมุนี มุนีที่ไม่ต้องศึกษาอีก หรือจบการศึกษาคือพระอรหันต์
5. ปัจเจกมุนี มุนีคือพระปัจเจกพุทธเจ้า ผู้ที่ตรัสรู้ธรรมเฉพาะตน
6. มุนิมุนี หรือ มหามุนี หมายถึงจอมมุนีคือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

โดยนัยนี้คำว่า มุนี จึงหมายถึง นักปราชญ์ส่วนคำว่า “ดาบส” แปลว่า “ผู้มีตบะ” หมายถึงผู้บำเพ็ญตบะต่าง ๆ ใช้หนังสือสัตว์ เช่น หนังสืออหังกรม และยังหมายถึงนักบวชเปลือยกายอีกด้วย ในทางพระพุทธศาสนาเรียกผู้กำจัดกิเลสได้ว่า ดาบส ในความหมายว่า ทำลายกิเลสได้ เป็นที่น่าสังเกตว่า ศัพท์เหล่านี้ที่ศาสนาต่าง ๆ ในอินเดียใช้อยู่แล้ว เป็นที่ปรากฏแพร่หลายในหมู่ชน หรือเป็นที่รู้จักในหมู่ชน พระพุทธเจ้าทรงนำมาใช้ในพระพุทธศาสนา ด้วยการให้ความหมายใหม่หรือกำหนดหลักเกณฑ์ใหม่ ช่วยให้มีคามรวดเร็วในการสื่อสารรับรู้ เป็นวิธีการเหมาะสมอย่างยิ่งในการประกาศศาสนาขึ้นมาใหม่ แม้คำว่า “ฤๅษี” พระองค์ก็อยู่ในฐานะเป็น “มหาฤๅษี” แปลว่า “ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่” การที่พระพุทธเจ้าทรงนำศัพท์เก่ามาใช้ เช่นนี้ ไม่ปรากฏกล่าวถึงว่าเป็นการเสียเกียรติเสียศักดิ์ศรีแต่อย่างใด น่าจะถือว่าเป็นวิธีการอันฉลาดของนักการสอนอย่างยิ่ง

คัมภีร์มัชฌิมนิกาย กล่าวว่า พราหมณ์ฤๅษีดำเนินชีวิตอยู่ในป่า มีทรศนะว่าโลกสวรรค์สามารถบรรลุได้ในชาติหน้า ด้วยการบำเพ็ญตบะและบูชาัญญา ทำให้คนทั่วไปเชื่อตามว่า

ความบริสุทธิ์หรือโมกษะ หรือที่เรียกกันทั่วไปว่าสวรรค์นั้น เป็นฐานะที่จะเข้าถึงได้ด้วยการปฏิบัติ
ทรมานตัวเท่านั้น วิธีการดังกล่าวนี้ ในปฐมเทศนาคือธัมมจักกัปปวัตตนสูตร พระพุทธ
เจ้าตรัสเรียกว่า “อิตตกิลมถานุโยค” คือการทำความเพียรทรมานตัว ว่าไม่ใช่ทางโมกษะ
ว่าไม่ใช่ข้อปฏิบัติของภิกษุ ไม่ใช่ข้อปฏิบัติของนักบวช เป็นวิธีการปฏิบัติที่ตึงเกินไป
ไม่ประเสริฐ ไม่ได้ประโยชน์ที่ประสงค์ ไม่ใช่ทางให้บรรลุวิมุตติได้ จึงตรัสว่านักบวชไม่พึงปฏิบัติ

การปฏิบัติทรมานตนที่พระพุทธศาสนากล่าวถึง ส่วนใหญ่เป็นวิธีการปฏิบัติของ
พวกปริพาชก และนักบวชบางนิกายนอกพระพุทธศาสนา ตัวอย่างเช่น นิกรนถนาฏบุตรถือ
ว่าความสุขความทุกข์ขึ้นอยู่กับกรรมในอดีตชาติ การบำเพ็ญตบะทรมานตัว เป็นวิธีการกำจัด
กรรมเหล่านั้นให้หมดไป ทั้งเป็นวิธีการป้องกันกรรมใหม่ไม่ให้เกิดขึ้นด้วย การที่จะหยุด
กระแสกรรมได้อย่างสมบูรณ์จะต้องรู้จักทุกข์มาก่อน ถ้าปราศจากทุกข์เสียแล้วเวทนามีไม่
ได้ เมื่อไม่มีทุกข์เวทนาแล้วจะถึงที่สุดทุกข์ได้อย่างไร การบำเพ็ญตบะต่าง ๆ จึงเป็นวิธีการสำคัญ
ตามหลักการของนิกรนถนาฏบุตร วิธีการบำเพ็ญตบะนั้นปรากฏในพระไตรปิฎกหลายแห่ง
ตามที่กล่าวถึงบุคคลในเรื่องนั้น ๆ ประมวลมากแล้วไว้โดยย่อในที่นี้ ดังนี้

โยคีบางท่านถือการเปลือยกายเป็นวัตร คือเป็นข้อปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ปรากฏใน
ศาสนาเซนนิกายหนึ่งเรียกว่า นิกายทิฆัมพร แปลว่า นุ่งลมหม่มฟ้า อเจลกบางท่านไม่ปฏิบัติตาม
หลักของสังคัม รับประทานอาหารด้วยการเลียมือ ไม่รับประทานอาหารที่เขาเชื่อเชิญ ไม่รับประทานอาหารจากสตรีที่มี
ครรภ์ ไม่รับประทานอาหารจากบุคคลที่มีสุนัขเฝ้ามองอยู่ ถือรับประทานอาหารจากบ้านเดียว สองบ้าน สาม
บ้าน อย่างมาก 7 บ้าน ถือรับประทานอาหารจำกัดประมาณ คือรับประทานอาหารเพียงคำเดียว สองคำ สามคำ
หรือเจ็ดคำเป็นอย่างมาก บางนิกายถือรับประทานอาหารผัก ผลไม้ หรือถือไม่รับประทานอาหารเลย บางพวก
ใช้แผ่นหนังนุ่งหม่ม หรือใช้ผ้าที่ทำด้วยผมมนุษย์ ทำด้วยขนสัตว์ ขนนก บางพวกถือวิธีการถอน
ผมและหนวด โดยห้ามโกนอย่างเด็ดขาด ถือการนั่งบำเพ็ญตบะด้วยท่าทางที่แปลก ๆ
ถือนอนกลางแจ้ง ถือนอนบนหนามทรมานตัว บางพวกถือการชำระบาปด้วยการอาบน้ำ
บางพวกถือการไม่อาบน้ำเป็นข้อปฏิบัติ ถือหลักอหิงสาอย่างเคร่งครัด มีความระมัดระวังอย่างยิ่ง
ในการที่จะไม่ฆ่าสัตว์ แม้ว่าเป็นระดับจุลินทรีย์ก็ตาม ถือการเดินทางไกลโดยไม่มีการอาบน้ำ
เพื่อไม่ต้องทำร้ายสัตว์ในการอาบน้ำ บางพวกนิยมอยู่อาศัยตามคอกวัว เลี้ยงชีวิตด้วยผลไม้
เพียงเล็ก ๆ วันละหนึ่งผล เป็นต้น เหล่านี้ถือการบำเพ็ญตบะต่าง ๆ ของนักบวชนานานิกาย
ที่พระพุทธศาสนากล่าวถึงในพระไตรปิฎก

บำเพ็ญตบะมาอย่างไรบ้าง เป็นที่ปรากฏว่า พระองค์ทรงปฏิบัติตบะมาหลายอย่าง การบำเพ็ญตบะเหล่านั้น คือการพิสูจน์ว่าจะเป็นทางให้บรรลุธรรมที่สูงที่สุดหรือไม่ พระองค์ไม่ได้ปฏิบัติตบะเหล่านั้นไปอย่างมกมาย เมื่อทรงปฏิบัติสูงสุดและเป็นที่รับรองแน่ชัดว่าไม่มีใครเสมอเหมือนและไม่บรรลุผลสำเร็จ จึงทรงเปลี่ยนหาวิธีการอื่นต่อไป ตามที่กำหนดว่าจะให้สำเร็จได้ ดังนั้น การที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธการปฏิบัติบางอย่างไว้ประโยชน์นั้น เป็นการปฏิเสธที่มีหลักฐานอ้างอิงไม่ใช่เป็นการปฏิเสธอย่างเลื่อนลอย แม้การยืนยันข้อปฏิบัติใด ๆ ว่าให้ผลได้จริงก็เช่นเดียวกัน ข้อนี้เป็นตัวอย่างที่ดีของพุทธศาสนิกทั่วไป เพราะเป็นวิธีการที่มีเหตุผล วิธีการเหล่านี้มาในสมัยหลังเรียกว่า วิธีการทางวิทยาศาสตร์

อย่างไรก็ตาม การบำเพ็ญตบะนั้น พระพุทธเจ้าไม่ได้ปฏิเสธว่าใช้ไม่ได้ไปเสียทุกอย่าง ทรงปฏิเสธตบะบางอย่าง และทรงยืนยันตบะบางอย่างว่าถูกต้อง เช่น การถือศีลอุโบสถเป็นตบะ เป็นต้น พระพุทธเจ้าตรัสไว้ใน กัสสปมหาสีหนาทสูตร ที่มณีกาย สีลขันธวรรคว่า พระองค์ไม่ได้ตำหนิตบะไปเสียทั้งหมด เพราะตบะที่เป็นกุศลก็มี ทรงทราบดีว่าผู้บำเพ็ญตบะบางท่านตายไปแล้วเกิดภพภูมิที่สูงขึ้นไปก็มี แต่มีนักบำเพ็ญตบะไม่น้อยที่บำเพ็ญตบะในทางผิด ๆ รายละเอียดของเรื่องนี้ จักได้นำพระสูตรมาแสดงไว้ท้ายบทนี้ต่อไป

คัมภีร์มหานิทเทส ได้กล่าวถึงชาวอินเดียแสวงหาความบริสุทธิ์ ด้วยการบำเพ็ญตบะบางประการ เช่น การถือศีลอย่างเคร่งครัด การให้ชีวิตทานแก่ช้าง ม้า วัว เป็นต้น แม้ในชาดกก็กล่าวถึงดาบสบำเพ็ญตบะด้วยวิธีการต่าง ๆ ซึ่งจะไม่นำรายละเอียดมากกล่าวในที่นี้ เพียงแต่ต้องการกล่าวให้เห็นว่า การบำเพ็ญตบะต่าง ๆ นั้นเป็นที่ปฏิบัติกันอย่างแพร่หลาย แม้ว่าหลักการและขั้นตอนต่าง ๆ จะไม่ได้กล่าวไว้ชัดเจนก็ตาม

ปริพพาชก

คำว่า “จารกะ” แปลว่า “ผู้ท่องเที่ยวไป” น่าจะเป็นบุคคลประเภทหนึ่งที่มีมาก่อนพุทธกาล มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่าผู้เที่ยวจาริก ในที่บางแห่งกล่าวถึง “วนจารกะ” แปลว่า “ผู้เที่ยวในป่า” หมายถึงนายพรานเนื้อที่เลี้ยงชีพด้วยการล่าสัตว์ป่า นำเนื้อมาบริโภคเองบ้าง ขายแก่ประชาชนบ้าง มีคำที่คล้ายกันอยู่อีกคำหนึ่งคือคำว่า “จารบุรุษ” นิยมแปลว่า “คนสอดแนม” หรือ นักสืบ เช่น นักสืบราชการลับ ปรากฏว่ามีทั้งที่เป็นส่วนบุคคลและส่วนราชการ เป็นส่วนบุคคล เช่น จารบุรุษของพระเจ้าสุปปพุทธะ ที่ติดตามเสด็จบิณฑบาตของพระพุทธเจ้า และสาวก แล้วส่งจารบุรุษไปติดตามฟังว่า พระพุทธเจ้าจะตรัสปรารภตบะอย่างไร พระพุทธเจ้าตรัสปรารภการกระทำของพระเจ้าสุปปพุทธะว่า เป็นการทำความหนัก พระเจ้าสุปปพุทธะ

จักสิ้นพระชนม์ที่เชิงบันไดปราสาทภายใน 7 วัน เมื่อทรงทราบว่าพระพุทธเจ้าตรัสเช่นนั้น ก็ทรงพยายามหาทางไม่ให้สิ้นพระชนม์ในเวลาดังกล่าว แล้วจะได้ยกวาทีของพระพุทธเจ้าว่าตรัสไม่จริง แต่เหตุการณ์ก็เป็นไปอย่างที่ตรัส อีกเรื่องหนึ่งคือเรื่องเศรษฐีตระหนี่ เมื่อมีคนมาบอกบุญก็ใช้นิ้วมือสามนิ้วหยิบข้าวสารให้ ใช้นิ้วชี้หยดน้ำผึ้งให้ เมื่อผู้บอกบุญจรรยาชื่อ และของบริจาคกลับไป เกรงว่าจะเสียชื่อตนเอง จึงพกมัดไปด้วยตั้งใจว่า ถ้าเขาประกาศชื่อเราก็จะแทงเสียให้ตาย เมื่อเจ้าหน้าที่ฉลาดไม่ประกาศชื่อ ก็ไม่ได้ทำกรรมอย่างที่ตั้งใจ ในเรื่องนี้ก็ใช้คำว่า จารบุรุษส่วนเรื่องทางราชการนั้น ได้แก่เรื่องวัสสการพราหมณ์ ที่เป็นจารบุรุษไปทำการ ยุยงเจ้าลิจฉวีให้แตกสามัคคีกัน แล้วให้ส่งกองทัพไปตีเมืองเวสาลีแตกในที่สุด

คำว่า “จารกะ” ที่มุ่งกล่าวถึงในที่นี้ หมายถึงนักปราชญ์ ผู้ใช้ชีวิตผ่านวัยมาแล้ว ได้ประสบความสำเร็จในการศึกษามาแล้ว จึงใช้ชีวิตออกเดินทางประกาศความรู้ และค้นหา นักปราชญ์ในถิ่นต่าง ๆ ต่อไป

คัมภีร์พระพุทธศาสนามหายาน กล่าวถึงคำว่า “จารกะ” พร้อม ๆ กับคำว่า “ปริพพาชก” ได้ความว่า จารกะ เป็นนักบวชประเภทหนึ่งควบคู่กันไปกับพวกอาชีวกและพวกนิครนถ์ ส่วนคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาทนิยมใช้คำว่า “ปริพพาชก” แทนคำว่า “จารกะ” จึงน่าจะกำหนดได้ว่า คำว่า “ปริพพาชก” เป็นคำใหม่กว่าคำว่า “จารกะ” และเป็นที่ยอมรับว่า “ปริพพาชก” เป็นนักบวชประเภทหนึ่ง ถือหลักปฏิบัติในการจาริก ไม่อยู่ประจำที่ใด ๆ เป็นหลักสำคัญ มีความหมายปะปนกันอยู่กับประเภท สันยาสิน ของฮินดู

อัสสลายตนสูตร ในมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ กล่าวว่า อัสสลายตนมานพเป็นผู้คงแก่เรียน มีความเฉลียวฉลาด ได้รับการคัดเลือกให้เป็นตัวแทนไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ในเรื่องนี้มีข้อที่น่าสังเกตว่า บุคคลนอกพระพุทธศาสนาในครั้งนั้น กล่าวถึงพระพุทธเจ้าว่าดำเนินชีวิตแบบปริพพาชกเหมือนกัน เพราะพระพุทธเจ้าและพระสาวกนิยมการเสด็จจาริกเหมือนกัน เรื่องนี้เป็นตัวอย่างเรื่องหนึ่งที่แสดงว่า บุคคลนอกพระพุทธศาสนามองบุคคลในพระพุทธศาสนาในรูปใดบ้าง

คัมภีร์ในพระพุทธศาสนาอธิบายว่า คำว่า “ปริพพาชก” หมายถึงนักบวชที่นิยมจาริก มีจุดหมายคือการได้พบศาสดาหรือผู้วิเศษทางความรู้ เพื่อได้มีโอกาสสนทนาปัญหาเรื่องจริยธรรม หลักปรัชญา หลักธรรมชาติ และปัญหาที่ลึกซึ้งคัมภีร์ภาพต่าง ๆ ใช้เวลาจาริกแต่ละครั้งประมาณ 7-8 เดือน คัมภีร์ต่าง ๆ ในพระไตรปิฎกยังได้กล่าวด้วยว่า ใกล้เมืองราชคฤห์มีปริพพาชกอาศัยอยู่ประมาณ 300 คน ส่งเสียงอึกทึกเหมือนชาวประมง พวกนี้กล่าวเรื่องพระราชาบ้าง เรื่องเสนาบดีบ้าง เรื่องสงครามบ้าง เรื่องอาหารการบริโภคบ้าง เรื่องเกี่ยวกับวัตถุทางโลกบ้าง และเรื่องไร้สาระอื่น ๆ บ้าง

คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสกกล่าวว่ พระพุทธเจ้าทรงสนทนากับปริพพาชก นามว่ วัจฉโคตร โดยที่วัจฉโคตรทูลถามปัญหาที่ไม่ทรงพยากรณ์ เรื่องผู้บรรลุนิพพาน เมื่อดับไปวิญญูณไปไหน? พระพุทธเจ้าตรัสว่ ทรงกำหนดรู้การเกิด การดำรงอยู่ และการดับไปของขันธ 5 เท่านั้น คนทั่วไปไม่สามารถหยั่งรู้ได้ในเรื่องวิญญูณของผู้ได้นิพพาน เช่นเดียวกับที่ใคร ๆ บอกไม่ได้ว่ เปลวไฟที่ดับแล้วไปไหน การสนทนาครั้งนี้เกิดขึ้นที่วัดพระเชตะวัน เมืองสาวัตถี เมื่อจบการสนทนา วัจฉโคตรปริพพาชกประกาศตนนับถือพระพุทธพระธรรม และพระสงฆ์ว่เป็นสรณะตลอดชีวิต ซึ่งเรื่องนี้จักมีข้อความพิสดารปรากฏในบทที่ว่ด้วย การโต้ตอบปัญหาของพระพุทธเจ้าอีกวาระหนึ่ง

ที่อยู่หรือสำนักของปริพพาชกเรียกว่ “ปริพพาชการาม” หรืออารามของปริพพาชก ปรากฏว่ชาวเมืองได้สร้างศาลาอุทิศปริพพาชกโดยตรงก็มี เพราะนับถือว่เป็นครู เป็นนักปราชญ์ ปริพพาชกที่มีชื่อเสียงเช่น นิโครธปริพพาชก โปฏฐุปาทปริพพาชก คัมภีร์ที่ฉนิกาย สีลขันธวรรคแสดงว่ พระนางมัลลิกามเหสีของพระเจ้าปเสนทิโกศล ได้สร้างอารามพระราชทานเป็นพิเศษ วัจฉโคตรปริพพาชกอาศัยอยู่ในอารามชื่อ ปุณฺทริก ใกล้เมืองสาวัตถีนั้นเอง เป็นที่น่าสังเกตว่ ปริพพาชกส่วนใหญ่มาจากสกุลพราหมณ์

บางที่พระพุทธศาสนาเรียกบุคคลภายนอกศาสนาว่า “อัญญเดียรถีย์” คำว่า “อัญญะ” แปลว่ “อื่น” คำว่า “เดียรถีย์” มาจากคำว่า “ดิถถะ” หรือ “ดิถถะ” ที่แปลว่ “ท่า” เช่น ทำน้ำ เป็นที่ลงอาบน้ํา ในที่นี้ใช้คำว่า ดิถถะ หรือ เดียรถีย์ หมายถึง ลัทธิ ศาสนา หมายถึง ความว่เป็นที่ลงอาบหาความบริสุทธิ์ของสรรพสัตว์ เพราะฉะนั้น คำว่า อัญญเดียรถีย์ จึงแปลว่ นักบวชในศาสนาอื่น หรือบุคคลในศาสนาอื่น หรือบุคคลนอกพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับ พุดว่ นาย ก. และไม่ใช่นาย ก. คำว่าไม่ใช่นาย ก. ย่อมหมายถึงทุกคนที่ไม่ใช่นาย ก. หรือหมายถึงตั้งแต่ นาย ข. เป็นต้นไปถึง ฮ. ล้วนแต่เป็น ไม่ใช่นาย ก. ทั้งสิ้น คำว่า อัญญเดียรถีย์ก็เช่นเดียวกัน หมายถึงปริพพาชกด้วย หลักสำคัญของปริพพาชกคือ การออกจาริก และการดำรงด้วยอาหารที่ได้มาจากประชาชน ในบางคัมภีร์กล่าวถึงสตรีด้วยเรียกว่ ปริพพาชกา รวมความว่ นักบวชกลุ่มปริพพาชกมีทั้งฝ่ายชายและหญิง ฝ่ายชายเรียกว่ ปริพพาชก ฝ่ายหญิงเรียกว่ ปริพพาชกา

สงฆ์ หรือ คณะ

คำว่า “สงฆ์” หรือ “คณะ” ทางวรรณคดีบาลีหมายถึง “กลุ่ม” หรือ “หมู่” เช่น หมู่เทพ หมู่ชน หมู่สัตว์ และอาจหมายถึงกลุ่มบุคคลทางการเมือง กลุ่มบุคคลทางอาชีพได้

ด้วย ในครั้งพุทธกาลนิยมหมายถึงกลุ่มบุคคลทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นนักบวชที่นิยมจาริก หรือนักบวชอยู่ประจำตามหมู่บ้าน ประจำเมือง และยังหมายถึงบุคคลในสำนักปรัชญาต่าง ๆ ได้ด้วยแต่ละกลุ่มมีแบบประเพณีปฏิบัติเป็นของตนเอง มีแบบการแต่งกาย มีสัญลักษณ์ ของแต่ละหมู่แต่ละกลุ่มโดยเฉพาะ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คำว่า “สงฆ์” ในครั้งพุทธกาลนั้นนิยมหมายถึงกลุ่มบุคคลทางศาสนา มีวินัยเป็นหลักปฏิบัติ มีแนวชีวิตเป็นของเฉพาะกลุ่ม ดังนั้น คำว่า “สงฆ์” จึงมีการให้คำนิยามไว้ว่า “คือกลุ่มบุคคลที่เสมอกันด้วย ศีล และทรรศนะ” หมายความว่า การมีศีลเสมอกัน และการมีทรรศนะที่ถูกต้องตรงกัน เป็นคุณสมบัติของสงฆ์ เพราะคำว่า “สงฆ์” มีความหมายถึง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความสามัคคีกลมกลืนกัน ถ้าเป็นต่าง ๆ กัน มีความขัดแย้งกัน ไม่ตรงกับคำว่า สงฆ์ ที่แปลว่า หมู่ หรือกลุ่ม

ส่วนคำว่า “คณะ” ใช้กันกว้างขวาง เช่น คณะรัฐมนตรี คณะกรรมการ คณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ และคณะนักแสดงต่าง ๆ ที่นำมาใช้ทางการศึกษา เช่น คณะนิติศาสตร์ คณะบริหารธุรกิจ คณะมนุษยศาสตร์ คณะศึกษาศาสตร์ เป็นต้น ตามกลุ่มของวิชาที่กำหนดให้ศึกษาซึ่งมีการเน้นหนักต่าง ๆ กัน

คำว่า “สงฆ์” เป็นคำเฉพาะคำหนึ่งในพระพุทธศาสนา มีความสำคัญควบคู่กับพระพุทธและพระธรรม เป็นส่วนหนึ่งในพระรัตนตรัย หมายถึงพระสาวกของพระพุทธเจ้า นับตั้งแต่พระอัญญาโกณฑัญญะเป็นต้นมา หรือนับตั้งแต่พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ เป็นต้นมาอยู่ในฐานะเป็น “สถาบัน” ทางฝ่ายพระสาวกเรียกว่า “ภิกษุสงฆ์” ทางฝ่ายพระสาวิกาเรียกว่า “ภิกษุณีสงฆ์” ใครทำสงฆ์ให้แตกสามัคคีกัน จัดว่าเป็น “อนันตริยกรรม” คือเป็นกรรมหนัก เป็นบาปหนักที่ไม่มีสิ่งใดจะชดเชยผลของมันได้ เพราะฉะนั้น คำว่า “สงฆ์” จึงนิยมเรียกกลุ่มบุคคลในพระพุทธศาสนา มากกว่ากลุ่มบุคคลอื่นในลัทธิศาสนาใด ๆ เพราะเป็นส่วนหนึ่งของพระรัตนตรัย ที่เป็นหลักสูงสุดของพระพุทธศาสนา ถึงแม้จะการนำคำว่า “สงฆ์” ไปใช้ในลัทธิอื่นบ้าง ก็ไม่มีความหมายสำคัญเท่ากับที่ใช้ในพระพุทธศาสนา

พิธีกรรมที่สำคัญ ๆ ของพระภิกษุในพระพุทธศาสนาเรียกว่า “สังฆกรรม” แปลว่ากรรมของสงฆ์ คือเป็นงานของหมู่ของส่วนรวมที่ต้องพร้อมเพรียงกันทำ และต้องทำให้ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในพระวินัย เช่น อุโบสถกรรม คือการประชุมสวดปาฏิโมกข์ทุกกึ่งเดือน ปวารณากรรม คือกรรมที่ต้องทำในวันออกพรรษา อุปสมบทกรรม คือพิธีรับบุคคลใหม่เข้าหมู่เข้าสถาบัน เหล่านี้เป็นเรียกว่าสังฆกรรมทั้งสิ้น พระพุทธเจ้าทรงมอบให้สงฆ์เป็นเจ้าของพิธีกรรมในครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าประทับเป็นประธาน เมื่อศาสนาขยายออกไป ทรงมอบให้สงฆ์มีความสำคัญอย่างสมบูรณ์ แม้พระองค์ไม่ได้ประทับเป็นประธานในที่ประ

ซุ่มก็ตาม คำว่า “สงฆ์” จึงเป็นชื่อของสถาบันทางพระพุทธศาสนาสืบมาถึงบัดนี้

นอกจากนี้ ยังมีคำอื่น ๆ อีกมากที่มีความหมายถึงกลุ่มบุคคล เช่น กลุ่มนักแสดง กลุ่มนักฟ้อน กลุ่มนักกีฬา กลุ่มนักกายกรรม เป็นต้น มีความหมายในทางที่มีอาชีพเดียวกัน มากกว่าที่หมายถึงศีลธรรม ความเชื่อถือ และทรรศนะทางจิตใจ สรุปรว่า ไม่มีคำใดที่มีความหมายพิเศษไปกว่าคำว่า “สงฆ์” ที่เป็นส่วนหนึ่งของพระรัตนตรัย

หลักธรรมสร้างความเป็นสมณะในพุทธศาสนา

ในบทที่ 2 ได้กล่าวแล้วว่า ศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาเก่าแก่ และมีรากฐานมั่นคงในประเทศอินเดีย ผสมประสานอยู่ในวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ของอินเดียอย่างกว้างขวาง ประกอบด้วยศาสนาชนอีกศาสนาหนึ่ง ที่ถือการปฏิบัติเคร่งครัดด้วยการบำเพ็ญตบะเป็นพรหมจรรย์ตลอดชีวิต มีกำลังจูงใจผู้รักการปฏิบัติที่ขัดเกลาให้นิยมนับถืออยู่ไม่น้อย ติดตามด้วยนักบวชในนิกายต่าง ๆ อีกมากมาย พุทธศาสนาเกิดขึ้นบนพื้นฐานที่มีศาสนาอื่นต่าง ๆ ปกคลุมอยู่แล้วแต่ด้วยอานุกาพหลักคำสอนที่เหมาะสม อำนวยประโยชน์แก่ชีวิตในระดับต่าง ๆ นั้นเอง จึงเป็นเหตุให้ผู้ที่เคยนับถือศาสนาและลัทธิอื่น ๆ อยู่ ได้หันเข้าสู่วิถีทางชีวิตในพุทธศาสนา

เป็นที่น่าสังเกตเป็นอย่างยิ่งว่า นอกจากพระพุทธเจ้าจะทรงค้นพบหลักความจริงด้วยวิธีการแบบใหม่แล้ว ศัพท์เฉพาะต่าง ๆ ส่วนใหญ่ก็ทรงใช้อย่างที่มีอยู่แล้วในครั้งนั้น แต่ไม่ได้ทรงใช้ด้วยความหมายตามที่เขาเคยใช้กันมา ดูเหมือนว่า พุทธศาสนาไม่ถือว่าเป็นการเสียเกียรติ เสียศักดิ์ศรีแต่อย่างใด ในการที่ได้นำศัพท์ที่มีอยู่แล้วมาใช้ ถึงแม้ใคร ๆ จะกล่าวว่าเป็นการเลียนแบบอย่างเขาก็ตาม ความจริง การใช้ศัพท์เฉพาะที่แพร่หลายอยู่แล้วในวงการทั่วไปนั้น มีความสะดวกในการประกาศศาสนามากมาย เพราะไม่ต้องพยายามให้ผู้ฟังต้องจดจำคำใหม่ ทำหน้าที่แต่เพียงอธิบายใหม่ ให้ความหมายใหม่ ให้ความเข้าใจใหม่เท่านั้น จึงจัดว่าเป็นความฉลาดอย่างยิ่งประการหนึ่งในเรื่องนี้

อย่างไรก็ตาม เพื่อผู้ศึกษาจะได้เห็นว่า ชื่อเฉพาะต่าง ๆ นั้นพระพุทธเจ้าทรงให้ความหมายไว้อย่างไรบ้าง ดังนั้น จะได้นำชื่อเฉพาะต่าง ๆ มากล่าวประกอบการศึกษาตามสมควรต่อไป

พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุทั้งหลายเป็นใจความว่า “ใคร ๆ เขารู้จักเธอว่าเป็นสมณะ และพวกเธอก็บัญญัติตนว่าเป็น สมณะ จึงควรสำเหนียกประพฤติธรรมสำหรับสร้างความเป็น สมณะเพื่อจะได้ทำชื่อให้สมจริง ทำคำบัญญัติตนให้สมจริง การบริโภคปัจจัย 4 ของ

ชาวบ้าน ก็จักมีผลมาก มีอานิสงส์มาก การบวชจักไม่เป็นหมัน จักมีผล จักมีกำไร” ต่อจากนั้น ได้ทรงแสดงธรรมสำหรับสมณะ 10 อย่าง คือ

1. การมีความละเอียดและเกรงกลัวต่อความชั่ว
2. มีกายกรรมบริสุทธิ์ เปิดเผย ส้ารวม ไม่ยกตนข่มท่าน
3. มีวจีกรรมบริสุทธิ์ เปิดเผย ส้ารวม ไม่ยกตนข่มท่าน
4. มีมโนกรรมบริสุทธิ์ เปิดเผย ส้ารวม ไม่ยกตนข่มท่าน
5. เลี้ยงชีพอย่างบริสุทธิ์ เปิดเผย ส้ารวม ไม่ยกตนข่มท่าน
6. ส้ารวมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โดยมีสติกำกับอยู่เสมอ
7. รู้จักประมาณในการบริโภค ไม่เห็นแก่ปากแก่ท้อง
8. ทำความเพียรตื่นอยู่เสมอ ไม่เห็นแก่การหลับนอน
9. มีสติคือการระลึกได้ และสัมปชัญญะคือความรู้ตัวในอิริยาบถ
10. เสพเสนาสนะที่สงบสงัด ปฏิบัติสมาธิ มีสติอยู่เฉพาะหน้า

แล้วทรงแสดงสืบเนื่องต่อไป ในเรื่องการละนิวรณ์ 5 อย่าง การเข้าฌานสมาบัติ จบลงด้วยการเป็นพระอรหันต์หมดกิเลสทั้งปวง ต่อจากนี้ ได้ทรงปัญหาถามความหมายของศัพท์ และตรัสตอบความหมายไปโดยลำดับ ดังจะเห็นได้ คือ

1. เพราะเหตุใด จึงเรียกว่า สมณะ?
เพราะระงับอกุศลบาปกรรม ที่ทำให้มัวหมอง เป็นเหตุกระวนกระวาย มีผลเป็นทุกข์
2. เพราะเหตุใด จึงเรียกว่า พราหมณ์?
เพราะล่อยอกุศลบาปกรรมเหล่านั้นได้
3. เพราะเหตุใด จึงเรียกว่า นาคทกะ (ผู้ทรงสนานแล้ว) ?
เพราะชำระล้างอกุศลบาปกรรมเหล่านั้นได้
4. เพราะเหตุใด จึงเรียกว่า เวทกู (ผู้เข้าถึงเวท)?
เพราะรู้แจ้งอกุศลธรรมเหล่านั้น
5. เพราะเหตุใด จึงเรียกว่า โสตติยะ (ผู้ให้หลับแล้ว)?
เพราะทำให้ออกุศลบาปกรรมเหล่านั้นหลับไปแล้ว
6. เพราะเหตุใด จึงเรียกว่า อริยะ?

เพราะทำให้กุศลบาปกรรมเหล่านั้นไกลจากตน
7. เพราะเหตุใด จึงเรียกว่า อรหันต์?

เพราะกำจัดอกุศลบาปกรรมเหล่านั้นได้หมดแล้ว¹

เป็นที่น่าสังเกตว่า คำเหล่านี้เป็นที่นิยมใช้แพร่หลายมาแล้วทั้งสิ้น หมายถึงนักบวชที่มีอยู่ในลัทธิต่าง ๆ บ้าง หมายถึงพราหมณ์ในวรรณะพราหมณ์บ้าง หมายถึงผู้มีความเชื่อในเรื่องน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่ถือว่าสามารถชำระสัตวิให้บริสุทธิ์บ้าง หมายถึงผู้เข้าถึงพระเวทในศาสนาพราหมณ์เดิมบ้าง หมายถึงบุคคลที่ถือกันว่าเป็นผู้ประเสริฐ ซึ่งเรียกว่า อริยะ เรียกว่า อรหันต์ บ้าง

พระพุทธเจ้าทรงอธิบายใหม่ให้ความหมายใหม่ โดยกำหนดคุณสมบัติขึ้นเหมาะสมกับชื่อไม่ใช่เพียงว่าเกิดในวรรณะพราหมณ์ก็จัดว่าประเสริฐ ไม่ใช่ว่า ชื่ออริยะ แต่มีพฤติกรรมฆ่าสัตว์เบียดเบียนสัตว์ และไม่ใช่เป็นพระอรหันต์จอมปลอม เพื่อให้ประชาชนเข้าใจผิด ด้วยมุ่งลากสักการะจากประชาชน ชื่อของคนกับพฤติกรรมของเขามีลักษณะขัดแย้งกัน ขาดความสมเหตุสมผล เพราะไม่เป็นอย่างที่ควรจะเป็น การให้ความหมายศัพท์เหล่านี้ ส่วนใหญ่มีเหตุการณ์เป็นที่มาทั้งสิ้น ขอนำตัวอย่างมากล่าวประกอบเป็นบางเรื่อง ดังต่อไปนี้

1. โดยปกติ พราหมณ์มีความเชื่อในเรื่องน้ำศักดิ์สิทธิ์ ว่าสามารถชำระสัตวิให้บริสุทธิ์

จากบาปได้ ผู้ได้อาบน้ำศักดิ์สิทธิ์ชำระบาปแล้วเรียกว่า นหาดกะ แปลว่า ผู้สร่งสนานแล้ว พราหมณ์ผู้หนึ่งได้ไปเฝ้าสนทนากับพระพุทธเจ้า เมื่อได้เวลาก็กูลลาพระพุทธเจ้า โดยกราบทูลว่าถึงเวลาที่จะไปสร่งน้ำชำระบาปพร้อมกับเชิฐชนพระพุทธเจ้าเพื่อไปสร่งสนานด้วยกัน พระพุทธเจ้าตรัสว่า พระองค์ก็สร่งสนานอยู่แล้ว สร่งสนานด้วยน้ำคือศีล เป็นการสร่งสนานที่ร่างกายไม่ต้องเปียกน้ำ แต่ได้ความบริสุทธิ์สะอาดจากเครื่องเคร้าหมองทั้งปวง น้ำในแม่น้ำจะทำอะไรได้ ถ้าน้ำชำระสัตวิให้บริสุทธิ์จากมลทินได้จริง พวกปูปลา เต่า หอย ก็ต้องมีโอกาสไปสวรรคตได้มากกว่ามนุษย์ ดังนั้น พระองค์ก็ชื่อว่า นหาดกะ คือ เป็นผู้สร่งสนานอยู่แล้ว จะเห็นได้ว่าเป็นการให้ความหมายที่คมคาย มีเหตุมีผลที่ใคร ๆ จะคัดค้านไม่ได้

2. ครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปพบกับชายผู้หนึ่ง เป็นเวลาที่ชายผู้นั้นกำลังหาปลาอยู่

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสถามว่า

“ท่านชื่ออะไร?”

“ข้าพเจ้าชื่อ อริยะ”

1. มหาอัสสปุรสูตร มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสกั

“ท่านชื่อ อริยะ หรือ? เพราะเหตุใด ท่านจึงกำลังเบียดเบียนสัตว์ อริยะ
นั้น ควรเป็นผู้ไม่ทำบาป ไม่เบียดเบียนสัตว์อื่น คนเราไม่ชื่อว่าเป็นอริยะ
ด้วยเหตุแต่เพียงว่าชื่อ อริยะ”

3. คำว่า อรหันต์ เป็นคำที่ศักดิ์สิทธิ์ เพราะเป็นชื่อผู้หมดกิเลส ดำรงชีวิตด้วยปัจจัย 4 ที่บริสุทธิ์
เว้น ชาติจากมิถุนาชีพและการหลอกลวงต่าง ๆ เป็นบุคคลที่ผู้แสวงบุญต้องการได้เห็น
เป็นยิ่งนัก ผู้อยู่ในฐานะปุชเนียบุคคลอย่างแท้จริง เป็นมิ่งขวัญอันประเสริฐของบ้านเมือง เมื่อท่าน
อยู่ ณ ที่ใด ปวงชนล้อมใสต่างพร้อมกันไปสักการบูชา ในขณะที่เดียวกัน เป็นฐานะที่ใคร ๆ ก็
ต้องการเข้าถึงเป็นอย่างยิ่ง เมื่อการปฏิบัติยังไม่ทันกับความต้องการ จึงเป็นเหตุให้เกิดพระอรหันต์
ปลอมขึ้น มีเรื่องเล่าประกอบดังต่อไปนี้

โยคีท่านหนึ่งต้องการให้ประชาชนเข้าใจว่าตนเป็นพระอรหันต์ ด้วยมุ่งความเคารพนับถือและ
ลาภสักการะ จึงพยายามที่จะให้คนทั่วไปเข้าใจว่าตนหายตัวได้ ได้นำตุ่มน้ำมาซ่อนไว้ใต้
อาคาร เมื่อประชาชนมาสักการะบูชาแล้วกลับไป ท่านก็หายตัวลงไปอยู่ในตุ่มใบนั้น เมื่อ
ประชาชนเหล่านั้นกลับหลังมองมาทางอาคารอีกครั้งหนึ่ง ไม่เห็นท่านโยคีในอาคาร ต่างก็พากันชัก
ใจว่า ท่านโยคีเป็นพระอรหันต์ มีฤทธิ์เดชหายตัวได้ เมื่อย้อนกลับมาดูก็หาไม่พบ ต่างกล่าวขาน
ต่อ ๆ กันไปว่า ท่านเป็นพระอรหันต์หายตัวได้ อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ไม่จริงย่อมไม่ทนต่อการพิสูจน์
ต่อมาจึงได้มีผู้พยายามทำการพิสูจน์หาความจริงในเรื่องนี้ เมื่อท่านหายตัวไปแล้ว ก็ได้ทำ
การตรวจค้นทุกแห่งในบริเวณอาคาร ในที่สุดได้พบตุ่มใบนึงภายใต้อาคารนั้น ผู้พิสูจน์ก็ถืออัน
ไม้เข้าไปทุบจนตุ่มแตก ก็พบท่านโยคีลงไปนั่งอยู่ในตุ่ม การที่ท่านไม่ได้เป็นพระอรหันต์จริงก็ชัด
เจนขึ้น ต่อมาประชาชนพากันเรียกท่านว่า อรหันต์ตุ่ม ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ลาภสักการะที่เคย
มีก็เสื่อมหายไป

อีกเรื่องหนึ่งก็คล้าย ๆ กัน ต่างกันแต่ว่าต้องการให้ประชาชนเข้าใจว่า เป็นพระอรหันต์ที่เหาะ
ได้ ผ่านกำแพงของสำนักโดยไม่ต้องออกทางประตู ด้วยวิธีการจับรากไทรโหนดัวไปลงนอกกำแพง
ประชาชนพากันกล่าวขานว่า ท่านเป็นพระอรหันต์ที่เหาะได้ ลาภสักการะก็เพิ่มพูนขึ้นโดย
ลำดับ แต่ในที่สุดก็ไม่พ้นจากฝีมือของนักพิสูจน์ เมื่อนักพิสูจน์ได้เฝ้าติดตามสังเกตมาจนเป็นที่แน่
ชัด วันหนึ่งเมื่อท่านโยคีไม่อยู่ เขาก็แอบนำมิดขึ้นตัดรากไทรเหลือไว้แต่บางส่วน ท่านโยคียัง
มีความมั่นใจอย่างเดิม ไม่ได้สอบสวนพิจารณาให้รอบคอบ ก็เห็นยวรากไทรโหนดัวข้ามกำแพง
อย่างที่เคยปฏิบัติ รากไทรก็ขาดลงมากลิ่งอยู่ข้างกำแพง ประชาชนก็รู้ความจริงว่าท่านไม่ได้
เป็นพระอรหันต์ ต่างพากันเรียกท่านว่า อรหันต์รากไทร ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา บริษัทลาภสัก

การระกัหายไป

ตัวอย่างเหล่านี้แสดงว่า มีอยู่จำนวนไม่น้อยที่คนเราไม่มีคุณสมบัติสมจริงตามชื่อ พระพุทธเจ้าทรงแสดงคุณสมบัติที่เหมาะสมกับชื่อนั้น ๆ และทรงมีวิธีการเพื่อให้บุคคลนั้น ๆ เข้าถึงความหมายที่แท้จริงตามชื่อ

ความหมายของ สมณะ และ พราหมณ์ ในระดับสูง สามารถศึกษาได้จากข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ดังต่อไปนี้

“เราไม่กล่าวความเป็นสมณะด้วยเพียงทรงผ้าสังฆาฏิ ด้วยเพียงเปลือยกาย ด้วยเพียงเอาฝุ่นมาทาตัว ด้วยเพียงการอยู่โคนต้นไม้ ด้วยเพียงการอยู่กลางแจ้ง ด้วยเพียงการสทาขยมนต์ ด้วยเพียงการทรงชฎาแบบฤๅษี” (เหล่านี้เป็นรูปแบบชีวิตของสมณะที่ปรากฏอยู่ในครั้งนั้น)

“ถ้าการเป็นสมณะสำเร็จด้วยการทรงผ้าสังฆาฏิเป็นต้นแล้ว ญาติมิตรก็ชักชวนกันทรงผ้าสังฆาฏิกันได้ ผู้พิจารณาเห็นตนบริสุทธิ์ พ้นจากอกุศลบาปกรรม เกิดปีติปราโมทย์ มีจิตมั่นคงแผ่เมตตาไปทุกทิศ เปรียบเหมือนสระน้ำใสเย็นสนิท เป็นที่ลงอาบอย่างชื่นใจ คนเดินทางมาจาก 4 ทิศ ถูกความร้อนแผดเผา ล้าปาก กระหายน้ำ มาถึงสระน้ำนั้นก็กำจัดความกระหาย ความกระวนกระวายได้ ผู้เช่นนี้เรียกว่า ได้ปฏิบัติสมควรแก่สมณะไม่ว่าจะมาจากสกุล กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ชูทร ก็จัดว่าเป็นสมณะเสมอกัน”²

“ผู้ใด อดกลั้นต่อคำด่าว่า ต่อการทุบตีและการจองจำ มีขันติเป็นกำลัง ไม่ประทุษร้าย ผู้นั้นจัดว่าเป็น พราหมณ์”

“ผู้ใด ไม่โกรธ มีศีล ฝึกฝนตนดีแล้ว ไม่ติดอยู่ในกามทั้งหลาย เหมือนน้ำไม่ติดอยู่บนใบบัว ใบบอน เหมือนเมล็ดพรวณฝักกาดบนปลายเหล็กแหลม ผู้นั้นจัดว่าเป็นพราหมณ์”

“ผู้ใดปล่อยวางอาชญาในสัตว์ทั้งหลาย ไม่ฆ่าเอง ไม่ใช้ผู้อื่นให้ฆ่า ไม่โกรธตอบในผู้ที่โกรธก่อน ดับอาชญาลงได้ ผู้นั้นจัดว่าเป็นพราหมณ์”

“ผู้ใด กล่าววาจาสัตย์ไม่มีโทษ ไม่ถือเอาสิ่งของของผู้อื่น ไม่ว่าจะของยาวหรือของสั้น ไม่ว่าจะเล็กหรือใหญ่ ไม่ว่าจะป็นสิ่งงามหรือไม่งาม ซึ่งเจ้าของไม่ได้ให้ ผู้นั้นจัดว่าเป็น พราหมณ์”

“ผู้ใด ปราศจากมลทิน บริสุทธผองใสดังดวงจันทร์ ปราศจากความมัวเมา ไม่หลงงมงาย ข้ามสาครแห่งกิเลสได้ ผู้นั้นจัดว่าเป็น พราหมณ์”³

2. จุฬอสสปุรสูตร มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปนิณาสกั

ข้อความพุทธพจน์เหล่านี้แสดงถึงความหมายของสมณะและพรหมณ์ในชั้นสูงสุด และแสดงถึงค่านิยมที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดไว้เสมอกัน ไม่ว่าจะเป็สมณะ หรือเป็นพรหมณ์ เป็นข้อความที่ชักจูงบุคคลให้ดำรงอยู่ในฐานะที่ควรจะเป็น ไม่ใช่เอาแต่รูปแบบของสถาบันที่ตนสังกัดอยู่เท่านั้น แต่ให้อยู่กับเนื้อหาความเป็นจริงด้วย

อย่างไรก็ตาม การพิจารณาความหมายแต่เพียงระดับเดียว ก็เป็นการไม่ถูกต้อง เช่นเดียวกับ การที่จะเกณฑ์ให้ต้นไม้ทั้งป่ามีแต่แก่นอย่างเดียว ย่อมเป็นไปได้ แม้แต่หญ้าไม้แค้นก็เริ่มต้นด้วยการไม่มีแก่น ข้อสำคัญอยู่ในทิศทางของสมณะ ดำรงอยู่ในศีลที่มากในปาฏิโมกข์ ที่มีพุทธบัญญัติให้สวดทบทวนทุกกึ่งเดือน อันเป็นพรหมจรรย์ขั้นต้น ก็นับว่าเป็นการสมควรแล้ว อยู่ในทิศทางที่จะเติบโตด้วยแก่นในวันข้างหน้า นี่คือการกล่าวตามลำดับขั้นตอน การมีป่าไม้ไม่มีแก่น ยังดีกว่าไม่มีป่าไม้เสียเลย ถ้ามีไม้แก่นบ้างดีกว่า และถ้ามีไม้แก่นมากเป็นดีที่สุด นี่คือสภาพความจริง แต่ไม่มีต้นไม้โตและป่าโตที่จะมีแต่แก่นล้วน ๆ โดยไม่มีเปลือก ไม่มีกะพี้เสียเลย เพราะเป็นสิ่งที่ต้นไม้จะมีอยู่ไม่ได้ ผู้ศึกษาควร พิจารณาให้รอบคอบและให้ตลอดเรื่องนี้

3. วาเสฏฐสูตร ม.ม.